

ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ПЕРЕВОДА

УДК 81'25+811.112.5

Marieclaire Prins

DE VERTALING VAN OEKRAIENSE BEGRIPPEN IN GOGOLS AVONDEN OP EEN HOEVE NABIJ DIKANKA IN HET NEDERLANDS

The translation of vernacular in literary texts poses specific problems for the translator. If an author uses a particular vernacular, it is a literary device which must of course, in one form or the other, be reflected in the translation. While other forms of deviant language (such as the specific jargon of various professional groups, slang, youth language etc.) usually have some sort of register of their own in the target language, the regional aspect of dialects is often untranslatable.

The translation of Nikolai Gogol's *Evenings on a Farm near Dikanka* presented me with on such a problem. In these stories, written in Russian, but situated in the Ukraine, Gogol made use of two literary devices: some of the stories or chapters open with Ukrainian quotes from songs, poems, etc.; Gogol also used various Ukrainian terms, which he transcribed into Russian. For his Russian audience (which might not understand the Ukrainian words) he inserted two explanatory Ukrainian-Russian glossaries. The purely Ukrainian quotes I left in their original form in the text, and provided a translation at the bottom of the page; this is the accepted manner to present foreign quotes in Dutch literary translations. But the case of Ukrainian terms in Russian transcription was more complicated.

For the Russian reader Ukrainian is a foreign but familiar language. Many of Gogol's lemma's sound familiar or are actually known to him, just as Dutch speakers/readers know certain German or Flemish words (or think they do). To tackle this problem, I first of all looked at existing translations of *Dikanka* to see what the other translators had done. To my surprise I found out they all had simply skipped the glossaries, omitting the 'ukrainianisms' as if the whole text had been written in plain Russian.

In my translation I decided to convey the 'exotic' Ukrainian flavour of *Dikanka* by making use of glossaries such as Gogol had done. In order to do so, I first of all had to find out which Ukrainian terms used by Gogol were (un)familiar to the Russian reader. So I put Gogol's glossaries before Russian native speakers (obviously without Gogol's translation). Some lemma's proved to be known to everyone and appear in the standard Russian explanatory dictionaries; other terms were unknown or were misread. For instance, Gogol's 'lyulka' (Russ.: люлька) meant to some Russians 'a baby's crib', but Gogol translated the word as 'tobacco pipe'. Some respondents had never heard of 'kukhol' (Russ.: кухоль), while for others it was 'a kind of bird', but according to Gogol's translation it was 'a ceramic cup'. The 'elongated headdress' referred to by Gogol as

'korablik' (Russ.: кораблик) was translated by most Russians as 'a small boat', which actually is a correct translation of the Russian word 'korablik', but not what the author intended.

I then started to compose a small lexicon of 'un-Dutch' words, which would have a similar connotation to the Dutch reader as the Ukrainian words, used by Gogol, have for the Russian audience. I thereby relied heavily on the Flemish dialects, since they have a soft and pleasant ring to the Dutch ear, just as the Ukrainian has to the Russian ear. But since I had to avoid pinning down the stories to a particular region, I added some Southern Dutch to the mix with here and there a touch of German or something unusual from other dialects that the Dutch audience might or might not know. In the process I derived a lot from different collections of glossaries on the internet conveying all sorts of Flemish and Dutch dialects. Sometimes illustrations on the internet proved useful. The result was a Flemish/Limburgian/West Friesian/German/etc. — Dutch glossary from which I composed a definitive lexicon for the translation of the glossaries in *Dikanka*. And so, 'yulka' ended up as 'smuigertje', 'kukhol' became 'tas' and 'korablik' became 'schuitje'. As it was impossible to find a satisfactory equivalent for all Gogol's ukrainianisms, I removed some of the author's lemma's from the glossaries. To make up for this, I 'smuggled' in some nice sounding findings of my own.

Keywords: translation, Dutch, Evening on a farm near Dikanka, Ukrainian vocabulary, use of dialects.

Мариклер Принс

ПЕРЕВОД УКРАИНИЗМОВ В «ВЕЧЕРАХ НА ХУТОРЕ БЛИЗ ДИКАНЬКИ» Н. В. ГОГОЛЯ НА НИДЕРЛАНДСКИЙ ЯЗЫК

При переводе диалектизмов в литературном тексте перед переводчиком встает целый ряд трудностей. Использование автором диалектизмов определенного региона представляет собой литературный прием, который обязательно должен быть отражен тем или иным образом в переводе. Если другие случаи отклонения от литературной нормы (такие как профессиональный жаргон, сленг, молодежный язык и т. п.) обычно имеют параллели в переводящем языке, то региональная специфика диалектизмов часто бывает непереводаема.

Данная проблема встала передо мной при переводе «Вечеров на хуторе близ Диканьки» Гоголя. В этих повестях, которые написаны по-русски, но действие которых происходит на Украине, Гоголь применил два литературных приема: (1) в некоторых повестях или главах в качестве эпиграфа он использовал цитаты из песен или стихов на украинском языке; (2) для обозначения украинских реалий он употреблял множество украинских слов в русской транскрипции. Для русских читателей, которым эти украинизмы были непонятны, он снабдил текст двумя украинско-русскими словарями с толкованием понятий. Украинские эпиграфы я сохранила в неизменном виде и снабдила их нидерландским переводом в сносках: именно таким образом в нидерландских переводах принято давать иностранные цитаты. Однако задача передачи украинизмов оказалась более сложной.

Для русских читателей украинский язык является в значительной мере знакомым. Многие гоголевские украинизмы звучат для них привычно, примерно так же, как для голландцев звучат некоторые немецкие или фламандские слова. Для начала я заглянула в более ранние переводы «Диканьки», чтобы выяснить, как поступали другие переводчики. К моему удивлению, я обнаружила, что они

опустили гоголевские списки слов и пренебрегли украинизмами в тексте, так что у читателя создается впечатление, будто весь текст написан по-русски.

В своем переводе я решила сохранить «экзотическую» украинскую окраску «Диканьки» и привести списки украинизмов, как это сделал Гоголь. В первую очередь надо было выяснить, какие из этих слов знакомы, а какие незнакомы русским читателям. Я предложила русским информантам гоголевский список украинизмов (без толкования) и попросила их прокомментировать его. Некоторые леммы оказались всем знакомы и даже были обнаружены в русских толковых словарях, другие были неизвестны или неправильно поняты. Например, слово «люлька» многие русские информанты поняли как «колыбель», хотя у Гоголя это «трубка». Некоторые респонденты не знали слово «кухоль», другие сказали, что это «порода птиц», хотя у Гоголя это «глиняная кружка». Слово «кораблик» респонденты поняли как «маленький корабль», хотя Гоголь обозначает этим словом «старинный головной убор».

После этого я задалась целью составить словарь «неголландских» слов, которые имели бы для голландского читателя приблизительно ту же коннотацию, что и украинизмы для русского. При этом я в огромной мере опиралась на фламандские диалекты, так как для голландского уха они имеют такое же полупонятное и приятное звучание, как украинский язык для русского уха. Но поскольку я старалась избегать конкретной территориальной привязки моего переводного текста, то использовала также слова из южных диалектов Нидерландов и некоторые немецкие слова, такие, которые голландским читателям покажутся смутно знакомыми или совсем незнакомыми. Для этого я использовала диалектные словари в Интернете, зачастую снабженные иллюстрациями. В итоге получился словарь «украинизмов», состоящий из фламандских, лимбургских, западно-фризских, немецких и других слов, на основе которых я выработала собственный «перевод» гоголевского списка. Поскольку придумать удачные эквиваленты для всех гоголевских украинизмов мне не удалось, некоторые леммы пришлось вычеркнуть. В качестве компенсации я добавила в словарь ряд собственных находок, показавшихся мне удачными.

Ключевые слова: перевод, нидерландский язык, «Вечера на хуторе близ Диканьки», украинизмы, использование диалектов.

Het vertalen van dialecten in literaire teksten stelt de vertaler dikwijls voor grote problemen. Het Nederlands heeft een grote verscheidenheid aan streek- en stadsgebonden dialecten, en in vroeger tijden konden zelfs binnen een stad als Amsterdam in de verschillende wijken verschillende tongvallen optreden. Met het toenemen van de mobiliteit van de bevolking, het hoger onderwijs en de verspreiding van het ABN (Algemeen Beschaafd Nederlands) via de nationale media valt een afname van de dialecten waar te nemen.

Indien een auteur gebruikt maakt van een bepaald dialect, dan is dat een literaire kunstgreep die in de vertaling uiteraard in een of andere vorm zijn weerslag moet hebben. Terwijl voor andere soorten van

afwijkend taalgebruik (zoals het specifieke jargon van verschillende beroepsgroepen, straattaal, bargoens, jongerentaal etc.) in de doeltaal meestal wel een bepaald register is aan te spreken, levert met name het regionale aspect van dialecten dikwijls moeilijkheden op indien de vertaler ernaar streeft dit specifieke aspect in de doeltaal over te brengen. Indien een vertaler eenvoudigweg voor een bepaald dialect in de brontaal kiest, dan kan dat verkeerd uitpakken. Zo zal een Nederlandse lezer van een Spaanse streekroman raar opkijken als een Zuid-Spaanse keuterboer zich met zijn mededorpelingen onderhoudt in het dialect van een Noord-Groningse landarbeider. Allicht zal hij accepteren dat er een soort boerentaal gebezigd wordt, maar de entourage van het zinderende, zonovergoten, Spaanse platteland is nauwelijks te associëren met het veelal gure klimaat in het Nederlandse Hoge Noorden.

In mijn vertaling van Nikolaj Gogols *Avonden op een hoeve nabij Dikanka* (Вечера на хуторе близ Диканьки) stuitte ik op een vergelijkbaar probleem. Voor de couleur locale (de Russische verhalen uit deze bundel spelen zich af in de Oekraïne) paste Gogol twee kunstgrepen toe: sommige verhalen of hoofdstukken liet hij voorafgaan door Oekraïense citaten uit liedjes, gedichten etc., en daarnaast gebruikte hij allerlei Oekraïense termen, die hij in Russische transcriptie in de teksten onderbracht. Omdat deze termen voor zijn lezerspubliek indertijd niet altijd begrijpelijk waren, nam hij bij monde van de verteller van de verhalen twee verklarende Oekraïens-Russische woordenlijsten in de bundel op. De puur Oekraïense fragmenten leverden geen probleem op. Ik behandelde ze zoals in Nederlandse vertaling doorgaans ook wordt omgegaan met bijvoorbeeld Engelse of Italiaanse citaten. Dat wil zeggen, de betreffende fragmenten liet ik in het oorspronkelijke Oekraïens staan, voorzien van een vertaling onderaan de pagina. Maar met de Oekraïense termen in Russische transcriptie lag de zaak gecompliceerder. Wat moest ik met die woordenlijsten aan? Om te beginnen ging ik te rade bij andere vertalingen.¹ Daarin hadden de vertalers het zich makkelijk gemaakt door de woordenlijsten eenvoudig weg te laten en alle ‘oekraïnen’ in de tekst te vertalen alsof er gewoon Russisch had gestaan. Daarmee was een deel van de exotische charme uit de tekst verdwenen.

¹ Zie bijvoorbeeld in een eerdere, Nederlandse vertaling van Hans Leerink: N. W. Gogol. *Verzamelde werken, dl. 1, Avonden op een dorp bij Dikanka* [N. W. Gogol. *Collected works, Part 1. Evenings on a Farm near Dikanka. Translated by H. Leerink*]. Amsterdam, 1959, pp. 6–261.

Daar ik er altijd naar streef de leeservaring van de Nederlandse lezer zoveel mogelijk te doen lijken op die van de Russische, wilde ik deze woordenlijsten echter ook in mijn vertaling laten figureren.

Voor de Russische lezer is het Oekraïens een vreemde, maar vertrouwde taal. Veel van Gogols lemma's klinken hem bekend in de oren of zijn hem ook werkelijk bekend, net zoals Nederlanders bepaalde Duitse of Vlaamse begrippen kennen of menen te kennen. De scheidslijn is niet altijd duidelijk te trekken. Zo weet iedere voetballiefhebber bij ons waar het Duitse '*die Mannschaft*' voor staat, maar geldt dat ook voor een voetbalhater? En hoeveel Nederlanders weten dat 'ik zie u graag' in Vlaanderen niet 'ik zie u graag' maar 'ik hou van je' betekent? De vraag was derhalve: welke Oekraïense woorden uit Gogols lijsten kende de Russische lezer? Om hier achter te komen legde ik ze voor aan tal van Russisch native speakers (uiteraard zonder Gogols vertaling). Sommige lemma's bleken bij iedereen bekend, hadden inmiddels hun weg naar de Russische verklarende woordenboeken gevonden en stonden soms ook in het 'de dikke Honselaar'; andere termen waren onbekend of werden verkeerd gelezen. Een paar voorbeelden: Gogols *ljoelka* (Russ.: люлька) betekende voor sommigen 'kinderbedje'; volgens Honselaar was het: '†/reg. hangwiegje, 2 bouwlift, kooi, 3 reg. pijp (om te roken)', maar Gogol zelf gaf: 'tabakspijp'. Sommige respondenten hadden nog nooit gehoord van *koechol* (Russ.: кухоль), voor anderen was het 'een soort vogel', en Gogol vertaalde het als: 'aardewerken kroes'. De door Gogol bedoelde 'langwerpige hoofdtooi' (*korablik*; Russ.: кораблик) werd door de meeste Russen vertaald als 'bootje', wat in principe een correcte vertaling is van het Russische *korablik*, maar niet wat de auteur beoogde, i. e. een hoofddekseel dat door zijn vorm aan een bootje doet denken.

Voor mijn vertaling besloot ik na lang wikken en wegen op zoek te gaan naar een taal die qua klank en bekendheid even dicht bij het Nederlands staat als het Oekraïens bij het Russisch. Het Vlaams lag voor de hand omdat het Oekraïens voor Russen net zo vertrouwd klinkt als Vlaams voor Nederlanders en daarbij ook iets zachts en gemoedelijks heeft. Maar hier speelde het regionale aspect op: door simpelweg een van de Vlaams dialecten te kiezen zou ik handeling van de Oekraïense *Dikanka* naar pakweg Wevelgem of Mechelen verplaatsen en zo de sfeer van de brontekst geweld aandoen.

Om te vermijden dat *Dikanka* op een concrete plaats zou worden vastgepind, besloot ik voor de woordenlijsten dan maar een eigen lexi-

con in elkaar te knutselen, bestaande uit voornamelijk Zuid-Nederlandse en Vlaamse dialecten met hier en daar een snuffje Duits of iets buitenissigs uit andere dialecten, die de Nederlandse lezer soms wel en soms niet bekend in de oren zouden klinken. Daarbij had ik veel profijt van een dialecten-site op het internet met woordenlijsten van het Aalsmeers/Kuddelstaarts tot het Zwols. Ook een Limburgs online woordenboek heeft me goede diensten bewezen. Een andere goede bron was het *Het juiste woord*. Daarin zijn enorm veel regionale woorden opgenomen, die ik op het internet en in *Van Dale* natrok. Vaak vond ik op het internet afbeeldingen die me op weg hielpen. Op die manier legde ik een uitgebreide Vlaams/Limburgs/West-Fries/Duits /etc. — Nederlandse woordenlijst aan met allerlei vormen, probeerseltjes en varianten waaruit ik uiteindelijk een definitief lexicon samenstelde. Zo kwam ik voor het hierboven genoemde 'ljoelka' na lang speuren op 'smuigertje', hierbij in de rug gesteund door *Van Dale*. De 'koechol' is bij mij een 'tas' geworden en van 'korablik' heb ik 'schuitje' gemaakt. Gelukkig ging het vooral om begrippen op lexicaal niveau en hoefde ik de personages niet in dit dialect te laten praten. Oekraïense boertjes die een soort Brabants bezigen — dat had niet gewerkt. Een beetje gesjoemeld heb ik wel: voor sommige lemma's kon ik gewoon geen equivalent vinden, en die heb ik maar 'wegvertaald', dat wil zeggen van Gogols lijst geschrapt en in de tekst zogenaamd rechtstreeks uit het Russisch vertaald. Om dat te compenseren heb ik hier en daar zelf weer een fraai dialectwoordje de woordenlijsten binnengesmokkeld.

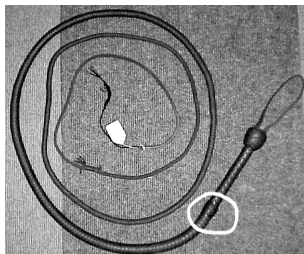
Mijn vertaling van *Dikanka is* door de recensenten positief ontvangen, en ik kan met enige trots ook melden dat ik er in 2013 de Filter Vertaalprijs voor in ontvangst mocht nemen. Maar noch in de recensies noch in het Filter Juryrapport is enige aandacht is besteed aan de hierboven aangestipte kwestie van de oekraïnismen, terwijl deze mij toch de meest hoofdbrekers heeft bezorgd! Bovendien maken de door mij aangelegde woordenlijsten toch de grootste verandering uit ten opzichte van andere vertalingen van Gogols Oekraïense verhalen.

Hieronder staan enkele voorbeelden uit mijn speurtocht, gevolgd door een van de woordenlijsten die uiteindelijk in de vertaling terecht zijn gekomen. Гоголь staat daarbij voor 'Gogol', WKR voor 'Westerkwartiers', Honsel. voor 'Honselaar', HJW voor 'Het juiste woord', vD voor 'Van Dale', LIMB voor 'Limburgs woordenboek', @ voor internet, en IK verwijst naar mogelijke oplossingen van mijn kant.

Батор

Гоголь: кнут
KNOET, ZWEEP

Honsel: dial.: stok

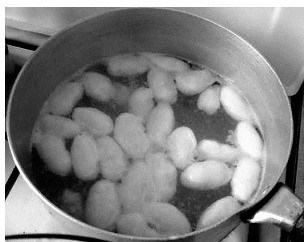
ИК: KWISPEL

Галушки

Гоголь: клецки
MEELBALLETTJES, KNOEDEL

Honsel: galoesjki (stukje deeg met ei, gekookt in bouillon en melk)

ИК: NOEDEL

Дига

Гоголь: кадка
KUIP (VAN HOUT, MET RECHTE ZIJDEN), BOTERVAT

Honsel: —

ИК: KUUP (WKR)

Дрибушки

Гоголь: мелкие косы
KLEINE VLECHTEN

Honsel: —

ИК: VLACHTJES??
TISJES (vD)

Каганец Гоголь: род светильни
‡ 1. SOORT PIT (VAN LAMPJE)
2. SOORT OLIELAMPJE
Honsel: —
ИК: SLONSJE; (HJW — EIGENL. MET
KAARSJE!)

Кораблик Гоголь: головной убор
HOOFDTOOI
Honsel: scheepje, bootje, vaartuigje
@: *кораблик* — шапочка продолговато-округлой формы, края которой, очень низкие и плотно прилегающие спереди и сзади, возвышаются заостренными вверх лопостями, подобно рогам;
ИК: SCHUITJE

Кухоль Гоголь: глиняная кружка
AARDEWERKEN KROES
Honsel: —
ИК: МОК? МОКСКЕ?МОККИЕ? TAS
ALF (HJW, vD)

Люлька Гоголь: трубка
(TABAKS)PIJP
Honsel: ‡/reg. hangwiegje, 2 bouwlift, kooi, 3 reg. pijp
(om te roken)
VAN DALE: hoorn (gewestelijk) kort tabakspijpje
ИК: SMUIGER/SMUIGERD/SMUIGERTJE (vD)

Очипок Гоголь: род чепца
SOORT MUTSJE MET KINLINT, VOOR
VROUWEN EN KINDEREN
Honsel: —

IK: POFFER (VDALE)

Чуб

ГОГОЛЬ: ДЛИННЫЙ КЛОК ВОЛОС НА ГОЛОВЕ
LANGE HAARPLUK OP HET HOOFD

Honsel: 1) kuif 2) tsjoeb (bij de Zaporozje-kozakken:
lange haarstreng op een verder kaalgeschoren
hoofd)

IK: KOEF

WOORDENLIJST 1 IN DE VERTALING:

<u>Gebezigd dialect</u>	<u>Vertaling van de verteller</u>
Alf	huisgeest, demon
Bandoera	instrument, soort gitaar
Batko	vader
Bijker	imker
Boed	(graan) schuur
Boersj	jongen
Brenner	(wodka) stoker
Brennerij	stokerij
Breujel	gekookte kruidenwodka

Briedsel	vijzel voor het fijnwrijven van maanzaad
Britsel	broodring
Broetsknip	klein brood dat voor bruiloften wordt gebakken
Broetsmik	huwelijksbrood
Buukzeer	buikpijn
Buusdoek	zakdoek
Deugen	duigen
Dobre	goed
Driekat	driedubbele zweep
Dukaat	soort medaille die om de hals wordt gedragen
Hopak	Oekraïense dans
Horlitsa	Oekraïense dans
Jongvrouw	getrouwde vrouw
Kedetten	soort olieballen
Klaatsj	knoet
Kneip	croeg
Knoedels	meelballetjes
Knoes	vuist
Kobza	muziekinstrument
Koef	lange haarstreng op het hoofd die achter het oor geslagen wordt, (tsjoeb)
Kroot	biet
Kuper	kuiper
Litsen	smalle linten
Matsj	gerecht, soort pap
Mertvrouw	handelaarster
Meske	meisje
Mik	soort gebakken brood
Mortier	pot waarin maanzaad wordt gestampt
Paltrok	ouderwetse bovenkleding
Peies	jodenlokken
Peitsj	karwats
Poffer	soort mutsje
Puts	inhoudsmaat, gelijk aan 12,3 liter
Schoremerd	armoedzaaier
Schuitje	langwerpige hoofdtooi
Setien	zijden stof

Sjmautebollen	deeggerecht
Slonsje	soort lampje
Smout	(schape) vet, reuzel
Smuigertje	tabakspijp
Stuut	klein brood
Swietka	soort halve kaftan
Tas	(aardewerken) kroes
Tisjes	kleine vlechtjes
Tropak	Oekraïense dans
Tsjoeb	lange haarstreng op het hoofd
Tuut	soort fluit
Vesjknoedels	meelballetjes gevuld met vis
Viertel	een kwart puts, d.w.z. 3,1 liter
Vloot	houten bord
Vrouwke	echtgenote
Zjoepan	soort kaftan
Zwellen	scrofulose, koningszeer

REFERENCES

- Gogol N. V. *Verzamelde werken, dl. 1, Avonden op een hoeve nabij Dikanka*. Vert. A. Prins [*Collected Works, Part 1. Evenings on a Farm near Dikanka*. Translated by A. Prins]. Amsterdam, 2012, pp. 6–236.
- Gogol N. W. *Verzamelde werken, dl. 1, Avonden op een dorp bij Dikanka* [*Collected works, Part 1. Evenings on a Farm near Dikanka*. Translated by H. Leerink]. Amsterdam, 1959, pp. 6–261.
- Groot Russisch-Nederlands Woordenboek* [*Big Russian-Dutch Dictionary*]. Amsterdam, 2005.

DUTCH DICTIONARIES

- <http://www.mijnwoordenboek.nl/dialect-vertaler.php>
- http://www.limburghuis.nl/Interact/menu_wdb.html
- http://www.limburghuis.nl/Interact/menunl_wdb.html
- Het juiste woord, Betekeniswoordenboek* [*The Correct Word: Dictionary of Meanings*]. Antwerpen: Den Haag, 1997.
- Van Dale, Groot woordenboek van de Nederlandse taal* [*Big Dictionary of the Dutch Language*]. Utrecht: Antwerpen, 2005.

Принс Мариклер

Переводчик художественной литературы,
преподаватель художественного перевода
Амстердамской Высшей школы перевода
E-mail: aai.prins@mail.ru

Prins Marieclaire

Literary translator,
teacher of literary translation
Vertalersvakschool, Herengracht 274, 1016 BW Amsterdam, Nederland.
E-mail: aai.prins@mail.ru

Статья поступила в редакцию 14.04.16, принята к публикации 30.05.16